

M.Ö.II.BİNYIL ANADOLU KENTLERİNDEN ŐAMUŐA 'NIN TARİHİ VE LOKALİZASYONU ÜZERİNE

Turgut YİŐİT*

Summary: The fact that Őamuőa is mentioned in texts belonging to the age of the Assyrian Trade Colonies shows without doubt that this city was inhabited at that time. In Hittite cuneiform texts, it is first mentioned in the edict of Telipinu. Tudőaliya III, Suppiluliuma I and Őattuőili III were closely relating to Őamuőa according to Hittite cuneiform texts. In a text recounting the actions of Şuppiluliuma I written in the time of Murşili II, we learn that the king set out from Őamuőa in his campaign against the Haiasans and the Gasga. In texts containing the autobiography of Őattuőili III, we see Őattuőili closely affiliated politically with the city of Őamuőa , as he is religiously with the Ishtar of Őamuőa . The great part of the cuneiform texts which the city of Őamuőa is mentioned are texts of religious content. We can determine the names of several gods and goddesses in the Őamuőa pantheon, which has an important place among Hittite cities from a religious point of view.

Generally, the localization attempts of Őamuőa have been concentrated in two regions. In the localization attempts of the city, the Euphrates and the Halys have been primarily considered. Concerning these rivers, the part around Malatya and the upper parts from Malatya of the Euphrates, and the upper basin of the Halys, have been taken into consideration.

* Yrd.Doç.Dr., A.Ő.DTCF, Eskiőađ Tarihi Anabilim Dalı.

Şamuha'nın Tarihi

M.Ö.II.binyıl başlarından itibaren Anadolu, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile birlikte tarihsel dönemlere girmektedir. Anadolu'da yazı ilk defa, ticaret amacıyla buraya gelen Asurlu kolonistlerce kullanılmış ve onlardan günümüze çok sayıda belge ulaşmıştır. Bu belgeler, tüccarların kendi ticari faaliyetlerini konu almakla beraber, o zamanın Anadolu hakkında da bize değerli bilgiler sunarlar. Konumuz olan Şamuha şehri de ilk kez bu belgelerde tarih sahnesine çıkar.

Şamuha şehri ile ilgili olarak Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ilişkin bilgilerimiz çok sınırlıdır. Bu döneme ait çivi yazılı belgelerdeki kayıtlardan¹ anlaşıldığına göre Şamuha'da Karum II tabakasıyla çağdaş olmak üzere bir "Wabartum" vardı². Karum Ib ile çağdaş olmak üzere de bir "Karum" Şamuha'da bulunuyordu³. Buna göre Şamuha şehrinin Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da tanık olduğumuz yoğun ticaret ağı içinde yer almaktaydı. Karum Ib tabakası ile belirlenen dönemde bir Karum'a sahip olması dolayısıyla Şamuha, ticaret ağındaki önemli merkezlerden biri olarak görülebilir. Burası, Anadolu'nun o zamanki siyasal görünümüne uygun olarak, bir beyin (rubaum) oturduğu, bir sarayın (ekallum) bulunduğu⁴ bir şehir olmalıdır.

Şamuha, Hititçe çivi yazılı metinlerde ilk olarak Telipinu Fermanı'nda E^{MES} NA⁴ KISIB (Mühür Evleri) ile ilgili olarak sayılan şehirler arasında geçer⁵. Buradan Şamuha'ya ilişkin bilgi edinemiyoruz. Ancak böylece Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde iskan edilen ve Hitit İmparatorluk Dönemi'nde çok sayıda metinde karşımıza çıkan şehir hakkında, Eski Hitit Dönemi'nde de bir kayda sahip oluyoruz.

III.Ḫattuşili zamanına ait olan bir fermanla "eskiden" ifadesi kullanılarak anlatılan olaylarda Şamuha şehri de geçer. Burada Hatti ülkesinin her yönden düşmanların saldırısına uğradığı, Şamuha'nın da Yukarı

¹ Şamuha ile ilgili olarak bu dönem belgelerindeki kayıtlar için bak. K.Nashef, Die Orts- und Gewässernamen der altassyrischen Zeit, RGTC 4, Wiesbaden 1991, s.102.

² VAT 6209, 3-4: J.Lewy, "On Some Institutions of the Assyrian Empire," HUCA XXVI-I(1956), s.70 dn.301; Kt b/k 21, 25-26: K.Balkan, Kanis Karumu'nun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler, Ankara 1955, s.29.

³ K.Balkan, "Matous, L.[Ed.]:Inscriptions cuneiformes du Kulpepe II" OLZ 60/3-4(1965), s.155.

⁴ Lewy, a.g.e., s.70.

⁵ BoTU 23A Rs.III 21: I.Hoffmann, Der Erlass Telipinus, Heidelberg, 1984, s.40-41.

Ülke'ye saldıran Azzilerce sınır yapıldığı anlatılmaktadır⁶. Metinde belirtilmemekle beraber bu olayların III.Tudhaliya zamanında cereyan ettiği genellikle kabul edilmektedir⁷. Şamuha'nın geçtiği Hititçe çivi yazılı metinlerdeki bu şehre ilişkin kayıtlar krallara göre kronolojik bir sıraya sokulduğunda, III.Tudhaliya zamanındaki bir istila dolayısıyla yer alan en eski açık seçik bilgi buradan elde edilmektedir.

Yine III.Tudhaliya zamanında Şamuha şehri önemli bir olayla karşımıza çıkmaktadır. II.Murşili zamanına ait bir metinde, Tudhaliya'nın ^DGE₆ (Kara Tanrıça)'yı Kizzuwatna'dan Şamuha'ya taşıdığı ve orada ona ayrı bir tapınakta tapıldığı bildirilir⁸. Büyük ihtimalle III.Tudhaliya zamanında cereyan eden bu olay, Kizzuwatna'ya olan bir istila tehdidinden önce, kralın Kara Tanrıça'yı güvenceye alması olarak görülmektedir⁹. Hitit kralının Kara Tanrıça kültürünü Şamuha'ya nakletmesi ve onun için orada bir tapınak yaptırması, şehrin aşağıda da ele alacağımız gibi, dinsel bakımdan olan önemini, hatta bir kült şehri olması dolayısıyla tercih edilmiş olabileceğini gösterir. Şamuha şehrinin o sırada istiladan uzak olabilecek konumu da bunda etkili olmuş olmalıdır. Fakat yukarıda değinildiği gibi Şamuha'nın "Azzili düşman"ın tehdidi altında olduğunu biliyoruz.

II.Murşili zamanında yazılan I.Şuppiluliuma'nın icraatının anlatıldığı bir metinde, Murşili, büyükbabasının (III.Tudhaliya) babasını (I.Şuppiluliuma) Şamuha'dan Hatti'ye gönderdiğini, bu sırada Hatti ülkesinin yakılıp yıkılmış olduğunu anlatmaktadır¹⁰. Metinden anlaşıldığına göre, Hatti'nin istilası III.Tudhaliya zamanında olmuştur. Şuppiluliuma'nın babası III.Tudhaliya zamanında Gasgalar üzerine olan seferlerde görev aldığını biliyoruz¹¹. Nitekim bu istilanın da Gasgalar'la ilgili olabileceği akla gelmektedir. Şuppiluliuma'nın Şamuha'dan Hatti'ye gönderilmesi, prensin bu sırada Şamuha'da bulunduğu, belki

⁶ KBo VI 28 I 11-12: A.Goetze, Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography, New Haven 1940, s.21-22

⁷ S.Alp, "Die Lage von amuha," Anatolia I (1956), s.78.

⁸ KUB XXXII 133: A.Goetze, a.g.e., s.24.

⁹ A.Goetze, a.g.e, s.25. Burada istila tehdidinde bulunanın, yukarıda da Şamuha'nın Azzilerce sınır yapıldığının anlatılması dolayısıyla geçen KBo VI 28 no'lu metnin öy. I 13-14.satırları arasındaki anlatıma göre Armatanalı düşman olabileceği kabul edilir.

¹⁰ KBo XXVI 84 II 8-10: H.G.Güterbock, "The Deeds of Şuppiluliuma as Told by his Son,Murşili II" JCS X/2(1956), s.63-64.

¹¹ Güterbock, a.g.e., s.62-64.

buranın bir idare merkezi olduğuna işaret eder. Ancak şu daha güçlü ihtimalle söylenebilir ki Şamuha önemli bir askeri üs idi. Nitekim aşağıda ele alacağımız gibi, III.Ĥattuşili zamanına ait belgelerde de bu yönde yorumlanabilecek, Şamuha'nın rol aldığı olaylar anlatılmaktadır.

Yine II.Murşili zamanında yazılmış I.Şuppiluliuma'nın yaptıklarının anlatıldığı bir başka metinden, kralın Ĥayasalılar ve Gasgalar üzerine seferinde Şamuha'dan hareket ettiğini, aldığı esirleri Şamuha'ya getirdiğini öğreniyoruz¹². Kralın Gasgalar üzerine yeniden yaptığı seferde Gasgalar'ın yakıp yıktığı, metinde adı verilmeyen, bir ülkeden söz ediliyor. Buranın Yukarı Ülke olması gerektiği ileri sürülmektedir¹³. Metinden anlaşıldığına göre Şuppiluliuma'nın asıl hedefi Ĥayasalılar'dı. Ancak Ĥayasalılar üzerine yaptığı seferde kral onlarla değil, Gasgalar'la karşılaşmış ve savaşmıştır. Yani buradaki anlatıma göre, önce doğrudan Şuppiluliuma'nın seferini üzerine çekmeyen Gasgalar, sonra kralın Şamuha'dan başladığı seferin hedefi olmuşlardır¹⁴. Buna göre, Şuppiluliuma'nın Şamuha'yı Ĥayasalılar üzerine ve Gasgalar üzerine olan seferlerinde üs olarak kullandığı söylenebilir¹⁵.

Şamuha şehri, Hitit İmparatorluk Devri krallarından III.Ĥattuşili zamanına ait, bu kralın otobiyografisi olarak adlandırılan metinlerde, III.Ĥattuşili'nin prensliği zamanına ilişkin ve daha sonraki Urhi-Teşup'la olan krallık mücadelesi dolayısıyla karşımıza çıkar.

Kardeşi Muwatalli'nin krallığı zamanında III.Ĥattuşili kardeşinin güvenini kazanmış, ordu komutanlığına yükselmiş, Yukarı Ülke'nin yönetimini üstlenmişti¹⁶. III.Ĥattuşili, kardeşi Muwatalli'nin kendisini Yukarı Ülke'ye yönetici atadıktan sonra, kendisinden önce buranın yöneticisinin Arma-datta olduğunu; Arma-datta'nın görevden alınıp yerine kendisinin verilmesi üzerine, bunu çekemeyerek Yukarı Ülke'de ayaklanma başlattığını, kendisini büyülemeye çalıştığını ve Tanrıça'nın şehri Şamuha'yı büyü ile doldurduğunu anlatır¹⁷. Buna göre, Arma-datta'nın nefretini çeken yeni yönetici III.Ĥattuşili'nin Şamuha'da bulunduğu ve

¹² KBo XIX 11 I 2-18: Güterbock, a.g.e., s.62-63.

¹³ E.von Schuler, Die Kaskaer, Berlin 1965, s.35.

¹⁴ KBo XIX 11 I 11-18: Güterbock, a.g.e., s.63.

¹⁵ J.Garstang-O.R.Gurney, The Geography of the Hittite Empire, London 1959, s.35.

¹⁶ KUB I 1 I 24-27: H.Otten, Die Apologie Ĥattuşiliş III, StBoT 24, Wiesbaden 1981, s.6-7.

¹⁷ KUB I 1 II 74-78: Otten, a.g.e., s.16-17.

dolayısıyla belki de Şamuha'nın Yukarı Ülke'nin yönetim merkezi olduğu söylenebilir¹⁸.

Muwatalli'nin yerine onun oğlu Urhi-Teşup, III.Murşili adıyla tahta geçmiştir. Urhi- Teşup, amcası III.Ĥattuşili'nin kendisine karşı önemli bir güç oluşturduğunu anlayarak onunla mücadeleye girer. Şamuha'nın da yer aldığı bu mücadele III.Ĥattuşili'nin otobiyografisinde anlatılır¹⁹.

III.Ĥattuşili, Urhi-Teşup'un kendisini tanrıçanın gözdesi olması dolayısıyla kıskandığını ve bunun üzerine kendisine bağlı tüm şehirleri elinden aldığını belirtir. Sadece Hakpis elinde kalmıştır. Ĥattuşili, Urhi-Teşup'a karşı hemen harekete geçmeyişi kardeşinin (anısına) olan saygısı dolayısıyla açıklar. Ancak Urhi-Teşup'un Hakpis ve Nerik'i de kendisinden alması üzerine daha fazla sabredememiş ve ona karşı savaş açmıştır. Ĥattuşili, metinde Urhi-Teşup'a meydan okurken ona karşı şu sözleri sarfettiğini belirtir: "Gel! Şamuha İştari ve Nerik Fırtına Tanrısı bizim davamızı sonuçlandırın". Arada neden Urhi-Teşup'a savaş açtığını açıkladığı, yani kendisinin haklı olduğunu savunduğu cümlelerden sonra, Urhi-Teşup'un Marassantiya'dan hareket ederek Yukarı Ülke'ye geldiğini anlatır. Bir paralel metinde "Yukarı Ülke" yerinde "Şamuha" görünmektedir²⁰. Ĥattuşili'ye karşı kin besleyen Arma-datta'nın oğlu Sipa-ziti de Urhi-Teşup'a bu hareketinde yardım etmekteydi.

Otobiyografi'nin yukarıda metnin aslına bağlı kalmadan verilen kısmının devamı da özet olarak şöyledir²¹:

Tanrıça İstar Ĥattuşili'nin karısının rüyasında görünerek, ona kocasını destekleyeceği ve başarılı yapacağı sözünü vermiştir. Daha sonra da tanrıçanın Urhi-Teşup'u Şamuha'da bir domuz gibi domuz ahırına kapattığını (paralel metinde bir balık gibi yakaladığını²²) anlatır. Şamuha şehrinde tanrıçanın yardımıyla Urhi-Teşup'u tutsak eden Ĥattuşili onu sürgüne göndermiştir.

¹⁸ Garstang-Gurney, a.g.e., s.33.

¹⁹ KUB I 1 III 54-IV 6: Otten, a.g.e., s.19-23.

²⁰ KBo VI 29 II 20: A.Goetze, "Neue Bruchstücke zum grossen Text des Ĥattuşiliš und den Paralleltexen" MVAG 34/2(1930), s.48-49.

²¹ KUB I 1 IV 7-40: Otten, a.g.e., s.24-27.

²² KBo VI 29 II 33-35: Goetze, a.g.e., s.50-51.

III.Ħattuşili'ye ait bu metin vasıtasıyla Şamuĥa'nın Yukarı Ülke'nin önemli bir kenti, hatta belki de merkezi olduğu yolunda fikir edinebiliyoruz. Şamuĥa şehri bu metinlerde III.Ħattuşili ile Urhi-Teşup arasındaki mücadeledeki rolü ile siyasal ağırlığı olan bir kent olarak da görülebilir. Şamuĥa , I.Şuppiluliuma zamanındaki Ħayasa ve Gasgalar üzerine olan seferde üs olması ve yukarıda ele alınanlar birlikte düşünüldüğünde stratejik konumu olan bir şehir olarak da düşünülebilir. Nitekim bu şehrin tahkim edildiğini yine bir metin vasıtasıyla öğreniyoruz²³. Urhi-Teşup Şamuĥa'da bulunduğu sırada III.Ħattuşili şehri kuşatmış ve surlar tanrısal gücün etkisiyle yıkılmıştır. Metnin bu kısmına dayanarak surun aşağı yukarı 1800 m. uzunluğunda olduğu ve böyle bir surun çevrelediği şehrin orta büyüklükte bir şehir olması gerektiği ileri sürülmektedir²⁴.

III.Ħattuşili'nin Şamuĥa şehrine olan bir başka ilgisi de aşağıda değineceğimiz üzere, bu şehrin panteonunda yer alan Şamuĥa lı İstar'a olan yakınlığı dolayısıyla dinsel açıdandı.

Şamuĥa Panteonu

Şamuĥa'nın geçtiği tüm Hititçe çivi yazılı metinleri göz önünde bulundurduğumuzda, çoğunun dinsel içerik taşıdığına tanık olmaktadır. Şamuĥa'nın dinsel açıdan önemli bir şehir olduğunu, bir kült şehri olduğunu söyleyebilmekteyiz. Metinlerde Şamuĥa'nın tanrıları ve tanrıçaları, diğer önemli Hitit kült kentlerinin tanrıları ve tanrıçaları ile birlikte geçmektedir. Sadece, bazı antlaşmalarda görülen yemin şahidi tanrıları arasında Şamuĥa tanrılarının bulunması ya da tanrılara yapılan dualarda bu şehrin tanrılarına yer verilmesi ve Şamuĥa tanrılarına yapılan bayram törenlerini anlatan metinlerin bulunması değil, tarihsel açıdan da şehir hakkında değerli bilgiler edindiğimiz metinlerde yer alan bazı kayıtlar Şamuĥa'nın dinsel açıdan önemine işaret eder. Bunun örneklerine aşağıda değinilecektir.

Şamuĥa panteonundaki, metinlerden tespit edilebilen tanrı ve tanrıçalar şunlardır:

²³ KBo VI 29 II 32-33: Goetze, a.g.e., s.50-51.

²⁴ R.Lebur, Şamuĥa Foyer Religieux de L'Empire Hittite, Lauvain-La-Neuve 1976, s.13.

Şamuha'nın Tanrıça İstarı:

Eski Önasya kültür çevrelerinde değişik kavimler tarafından, değişik isimler altında ve değişik niteliklerle kutsanan Tanrıça İstar kültürünün²⁵, Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelmesinde Hurriler aracılık yapmışlardır. Hurrilerce Sausga adıyla anılan²⁶ bu kültürün Anadolu'da yerleşmesinin Hitit İmparatorluğu'yla birlikte olduğu kabul edilmektedir. Bu tanrıçanın Anadolu'ya ilk girişinin de Eski Hitit Krallığı ile İmparatorluk arasındaki karanlık dönemde gerçekleştiği ileri sürülür²⁷.

Mezopotamya kökenli olan ve Ninive İstarı ile aynı temel özellikleri taşıyan Şamuha şehrinin Tanrıça İstarı'nın nitelikleri şunlardır²⁸:

Savaş ve aşk tanrıçasıdır. Bitki dünyasının tanrıçasıdır; bu özelliğiyle insan ve hayvan hayatının koruyucusudur. Çift cinsiyetlidir.

Bu tanrıçaya metinlerde değişik isimler altında rastlamaktayız²⁹.

II.Murşili döneminde Şamuha'nın Tanrıça İstarı'nın önem kazandığı görülür³⁰. Nitekim bu kralın oğlu Hattuşili'yi küçük yaşta bu tanrıçanın rahipliğine verdiğini biliyoruz³¹. İstar'ın şifa verici ve hastalıklardan koruyucu özellikleri de vardı³². Bu özelliği taşıyor olması gereken Şamuha'nın Tanrıça İstarı'nın rahipliğine hastalıklı bir çocuk olan Hattuşili'nin verilmesi ve hatta hemen aşağıda da değineceğimiz gibi, krallığı sırasında da sağlığının İstar'ın koruyuculuğuna bırakılmasında belki de tanrıçanın bu özelliği etkili olmuştur.

III.Hattuşili, Lawazantiya İstarı'nın rahibinin kızı olan Puduhepa ile evlendikten sonra Şamuha'nın Tanrıça İstarı'na daha da fazla önem vermeye başlamış, hem kendisinin hem de ailesinin koruyucu tanrıçası olarak onu kabul etmiştir³³. Kral ve kraliçe devlet yönetiminde tüm işle-

²⁵ S.Ar, "Tanrıça İstar ile İlgili ve Hitit Dilinde Yazılmış Bir Metin Hakkında," TAD IX/2(1959), s.1-37.

²⁶ E.Laroche, Recherches sur les nom des dieux hittites, Paris 1947, s.95.

²⁷ Lebrun, a.g.e., s.18.

²⁸ Lebrun, a.g.e., s.17-18.

²⁹ Lebrun, a.g.e., s.15-16: ^DISTAR.LIL (Kırım Tanrıça İstarı: En çok bu şekilde rastlanıyor); ^DISTAR SERI; ^DISTAR; awariwii ^DISTAR; ^DLIS; ^DISTAR LIL; ^DBELAT A-YAKKI.

³⁰ Lebrun, a.g.e., s.20.

³¹ KBo VI 29 I 6-8: Goetze, a.g.e., s.44-45.

³² Ar, a.g.e., s.34.

³³ KUB I 1 III 1-5: Otten, a.g.e., s.16-17.

rini tanrıçanın isteğine göre düzenlemişlerdir. İmparatorluğun pek çok yerinde Šamuha'nın Tanrıça İštari için tapınaklar yapılmış ve II-I. Hattuşili döneminde, onun babası zamanında büyük önemi olan Kırın Tanrıça İštari da Šamuha'nın Tanrıça İštari kültürüne dahil edilmiştir³⁴.

BELAT AYAKKI³⁵:

“ Tapınağın kadını” anlamına gelmektedir. Bu tanrıçanın adının, Šamuha lı Kırın Tanrıça İštari'nin bir sıfatı olduğu kabul edilmektedir³⁶.

Abara:

Šamuha şehrinin Tanrıça Abarası, bu şehrin metinlerde en çok geçen tanrıçalarındandır. Bu tanrıça da diğerleri gibi yemin şahidi tanrıça olarak antlaşma metinlerinde ve bayram törenlerinin tasvir edildiği metinlerde geçer³⁷.

Tanrıça Abara, İhtar'dan sonra Šamuha'nın ikinci derecede önemli tanrıçasıdır; bu nedenle şehrin panteonunda da ikinci sırayı alır. Abara, büyük ihtimalle Hurri kökenli bir tanrıçadır. Bu tanrıçanın Šamuha İštari'nin Hurrice'deki özel adı olabileceği; Šamuha'daki Kara Tanrıça ile de aynı olabileceği ihtimal dahilindedir³⁸.

Fırtına Tanrısı:

Šamuha'nın Fırtına Tanrısı, antlaşmalarda yemin şahidi tanrılar arasında sıklıkla görülür³⁹. Bundan başka bayram törenlerini içeren metinlerde⁴⁰ ve tarihsel içerikli bazı metinlerde⁴¹ geçer.

Hepat:

Muwatalli'nin Fırtına Tanrısı Pihassassi'ye duasında Šamuha'nın Tanrıça Hepat'ı olarak geçer⁴².

³⁴ Lebrun, a.g.e., s.22-23.

³⁵ KUB VI 45 I 44 ve VI 46 II 10.

³⁶ Lebrun, a.g.e., s.16.

³⁷ KBo I 1 ay.44; 4 ay.22; KBo V 9 IV 5; KUB VI 45 I 44; 46 II 6; KUB XIX 50 IV 16; KUB XXI IV 17; KUB XXIII 77a öy.6; KUB XXVI 39 I 20; KUB XXXII 92 4.

³⁸ Lebrun, a.g.e., s.26-28.

³⁹ KBo I 1 ay.42; 2 ay.19; KBo IV 10 ay.53; KBo V 3 ay.45; KUB III 17 ay.14; KUB XIX 50 IV 4; KUB XXI I IV 6; KUB XXVI 39 IV 9.

⁴⁰ KBo X 20 III 2; KUB XLI 55 4.

⁴¹ KBo VI 28 ay.33; KUB XXVI 11 I 10.

⁴² KUB VI 45 I 40.

Ħuwariyanzipa⁴³:

Ħuwariyanzipa, Hitit ya da Luwi tanrısıdır⁴⁴.

Ħuwasanna:

I.Šuppiluliuma zamanına ait bir antlaşma metninde⁴⁵ bu tanrının adı şahit tanrılar arasında geçiyor.

Zappana:

IV.Tudḫaliya zamanına ait bir antlaşma metninde⁴⁶ adı geçmektedir.

Hantitassu:

III.Ħattušili'ye ait bir metinde⁴⁷ [Hanti]tassu yemin şahidi tanrılar arasında karşımıza çıkmaktadır.

^DGE₆ (Kara Tanrıça):

^DGE₆,^DMI ya da ^DLU₄. Šamuḫa'da bu tanrıçanın varlığından, yukarıda da bahsedildiği gibi, Kizzuwatna'dan Šamuḫa'ya taşınmasını konu alan bir metin⁴⁸ ve bir katalog⁴⁹ vasıtasıyla haberdar oluyoruz. Šamuḫa ^DGE₆'sinin Šamuḫa İştari ile aynı olması ihtimali üzerinde durulur⁵⁰.

Taminga Şehrinin İştari:

Tamingalı Tanrıça İstar, Šamuḫa'da kutsanan tanrıçalar arasındadır. Tamingalı İstar için MU-ti meyani bayramının yapıldığını anlatan metin⁵¹ ile bu tanrıçayı Šamuḫa'da görüyoruz.

Šamuḫa'nın Tanrıları ve Tanrıçaları:

Muwatalli'nin Fırtına Tanrısı Pihassassi'ye duasında "Šamuḫa'nın Tanrıçaları ve Tanrıları" geçmektedir⁵².

⁴³ KUB LI 79 öy.10(=IBoT II 19); KUB XLIV 2 3(=KUB XLIV 3 5).

⁴⁴ Laroche, a.g.e., s.67.

⁴⁵ KBo V 3 öy.54.

⁴⁶ KBo IV 10 ay.1.

⁴⁷ KBo VI 28 ay.38.

⁴⁸ KUB XXXII 133 I.

⁴⁹ KUB VIII 71 öy.9.

⁵⁰ F.Kinal, "Kara Tanrıça Olarak Kybele," IX.TTKong.,Ankara 1986, s. 239; Lebrun, a.g.e., s.31.

⁵¹ KUB XII 5 I.

⁵² KUB VI 45 I 40.

Šamuha'nın Dağları ve Nehirleri:

Hitit şehirlerinin panteonunda dağlar ve nehirler gibi doğa varlıklarına ilişkin kültler de vardı⁵³. Šamuha'nın dağları ve nehirleri iki metinde geçer⁵⁴.

Ninatta ve Kulitta:

Bu iki tanrıyı Istar'ın hizmetkarları olarak görürüz. Her zaman ikisi birlikte bulunurlar⁵⁵. Šamuha Şehrinin Tanrıça Istarı'nın bayramını konu alan metinde⁵⁶ Ninatta ve Kulitta sık geçmektedir.

Lokalizasyon

Šamuha'nın yeri söz konusu olduğunda, öncelikle şunu söylemek gerekir ki, bu şehrin Hititler'in Yukarı Ülke (KUR UGU^{TI}) adını verdikleri bölgede olduğu iki metin vasıtasıyla açıkca anlaşılmaktadır. Bu metinlerden biri yukarıda da değinilen III. Hattuşili'nin otobiyografisidir. Otobiyografiyi içeren iki paralel metinde "Šamuha" ve "Yukarı Ülke" isimleri birbirinin yerine kullanılmıştır⁵⁷.

Šamuha ile Yukarı Ülke ilişkisini ortaya koyan diğer belge, yukarıda da değindiğimiz "Azzili düşman"ın Yukarı Ülke'yi yağmalayarak Šamuha'yı sınır yaptığının anlatıldığı metindir⁵⁸.

Asur ticaret Kolonileri Dönemine ait bir mektupta⁵⁹ "Kussar ve Šamuha'ya gidilmediği taktirde Tiliura'ya gidilmesi ve sonra da Hurma'ya esirenin gönderilmesi" tembih ediliyor. Bilgiç, burada Boğazköy bölgesinden çok uzakta olmadığı tahmin edilen Kussara'dan sonra doğruya doğru gidilirken Šamuha'ya gelindiğini belirtiyor.

Šamuha'nın lokalizasyonuna ilişkin en önemli ipuçlarını edindiğimiz çivi yazılı belge bir mektuptur ve hangi kral zamanına ait olduğu bilinmemektedir⁶⁰. Bu belgede Šamuha'nın bulunduğu yere dair bilgi veren kısmı şöyle özetleyebiliriz⁶¹:

⁵³ Lebrun, a.g.e., s.35.

⁵⁴ KUB VI 45 I 45; KUB XL 52 IV 7.

⁵⁵ Laroche, a.g.e., s. 52,56.

⁵⁶ KUB XXVII 1 I,II,III.

⁵⁷ Bak. s. dn.20

⁵⁸ Bak. s. dn.6.

⁵⁹ TC 10: E.Bilgiç, "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler," Belleten X (1946), s.393-394.

⁶⁰ KUB XXXI 79: F.Cornelius, "Geographie des Hethiterreiches," Or. XXVII (1958), s.373-374.

Burada Şamuha'dan başka iki şehir daha, Pittiyariga ve Arziya'nın da adları geçer. Bu üç şehir arasında adı metinde verilmeyen bir nehir üzerindeki ulaşım söz konusudur. Şamuha'daki esirler ve askerler için nehir üzerinden erzak sevkiyatı yapıldığı anlatılmaktadır. Öncelikle Pittiyariga'dan Şamuha'ya nakledilecek olan erzağın sandallara nasıl ve ne miktarda yerleştirileceği rakamlarla birlikte verilmektedir. Mektup incelendiğinde Pittiyariga'dan yükleme yapıldığı, fakat suyun seviyesinin alçak olması sebebiyle sandalların yükünün yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Arziya'dan da erzağın küçük bir sandala nasıl yüklendiği anlatılır.

Arziya, Şamuha ve Pittiyariga arasında bulunmalıdır. Nehir de çok yüklü ve büyük sandalların dibe dokunmadan yüzmesine elverişli olmayacak kadar su taşıyor olmalıydı. Burada yaz aylarında suyun azaldığı bir nehir de akla gelmektedir. Ayrıca, nehir üzerinden sevkiyat yapılması, karayolundan yapılacak sevkiyatın zahmetli olacağı bir bölgeyi düşündürmektedir.

Şamuha'nın Yukarı Ülke ile olan ilişkisini ortaya koyduğunu yukarıda belirttiğimiz metin, bunun dışında da Şamuha'nın yerine ilişkin bazı işaretleri bize sunar. Bu metnin bizi ilgilendiren kısmında anlatılanlar şunlardır⁶²:

Gasgalı düşman Hatti Ülkeleri'ni yağmalar ve Nenassa'yı sınır yapar. Arzawalı düşman Aşağı Ülke'ye doğru gelir, Hatti Ülkeleri'ni yağmalar ve Tuwanuwa ile Uda'yı sınır yapar. Uzaktan Aruwannalı düşman gelir ve Gassiya Ülkesi'nin tümünü yağmalar. Uzaktan Azzili düşman gelir, Yukarı Ülkeleri yağmalar ve Şamuha'yı sınır yapar. Isuwalı düşman gelir ve Tegarama Ülkesi'ni yağmalar. Uzaktan Armatanalı düşman gelir, o da Hatti Ülkeleri'ni yağmalar ve Kizzuwatna'yı sınır yapar. Hattusas yakılıp yıkılmıştır.

Burada bizi ilgilendiren asıl olay, Azzili düşmanın Yukarı Ülke'ye saldırması ve Şamuha şehrini sınır yapmasıdır. Azzi genel olarak kuzeydoğu Anadolu'da yerleştirildiğine göre⁶³, Azzili düşmanın Yukarı

⁶¹ KUB XXXI 79 öy.4-18.

⁶² KBo VI 28 I 6-15: Goetze, Kizzuwatna, s.21-22.

⁶³ Goetze, a.g.e, s.25,40; Garstang-Gurney, a.g.e., s.36 vd. Bu konudaki teklifler için topluca bak. J.Tischler-G.F.Del Monte, Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte, RGTC 6, Wiesbaden 1978, s.59-60.

Ülke'ye doğrudan saldırması doğaldır; çünkü Azzi'nin konumundan Hitit Devleti'ne doğrudan saldırı Yukarı Ülke'ye olacaktır. İstila sonucu Şamuha'nın sınır yapıldığının belirtilmesi de bu şehrin Yukarı Ülke'nin belki de Hatti'ye daha yakın bölgesinde olduğu izlenimini uyandırır. Şamuha'nın sınır yapılmış olması, onun nehir üzerinde yer almış olduğunu bildiğimizden, istilanın nehre kadar sürmüş olabileceğini de düşündürmektedir.

Yukarıda değindiğimiz bir metinde ^DGE₆ (Kara Tanrıça) kültürünün Kizzuwatna'dan Şamuha'ya taşınması konu edilmekteydi⁶⁴. "Armatanalı düşman"ın tehdidi karşısında yapılan bu nakil işi, Kizzuwatna ile Şamuha'nın ilişkisi ve birbirlerine karşı konumu açısından fikir verebilir. Herhalde Şamuha, Kizzuwatna'nın uğradığı saldırıdan uzak kalabilecek ve Kizzuwatna ile kolay ilişki kurulabilecek bir yerde olmalıydı.

Yine daha önce üzerinde durduğumuz, II.Murşili tarafından I.Şuppiluliuma'nın icraatının anlatıldığı, bu kralın Hıyasalılar ve Gasgalar üzerine yaptığı bir seferleri konu alan metni⁶⁵ Şamuha şehrinin bulunduğu bölgeye olabilecek işaretler açısından değerlendirdiğimizde, Şuppiluliuma'nın, başkentinden değil de Şamuha'dan sefere çıkmasına bakarak, bu şehrin sefer yapılan yerlere, yani Hıyasa ve Gasga topraklarına yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, şehrin bu seferde üs olarak kullanılması, kralın ganimeti Şamuha'ya getirmesi ve iki sefer arasındaki zamanda bu şehirde kalması, Şamuha'nın başkente uzak olduğuna ve üs olmaya layık stratejik bir yerde bulunduğuna işaret edebilir.

Çivi yazılı metinlerde birbiri ardına geçen yer adlarının sıralanmalarının belli bir coğrafi düzen içinde verildiği kabul edilirse⁶⁶, Şamuha'nın da içinde yer aldığı peşpeşe şehir adlarının sıralandığı metinleri bu gözle ele almak gerekir.

Şehir isimlerinden oluşan listeyi içeren bir metin fragmanında⁶⁷ Nenisankuwa, Adunuwa, Apzisa, Sarissa ve Şamuha şehirleri aynı paragrafta bu sıra ile geçerler. Şamuha'dan sonra sıralanan şehirler ise Hanhana ile başlayarak devam eder. Bu metinde şehirlerin ne amaçla

⁶⁴ Bak. s. dn.8.

⁶⁵ Bak. s. dn.12

⁶⁶ H.Ertem, Hitit Devletinin İki Eyaleti: Pala-Tum(m)ana ile Yakın Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler, Ankara 1980, s.12.

⁶⁷ KBo I 58.

sıralandığına ilişkin bir bilgi yoktur. Burada Şamuha'nın muhtemel yeri açısından göz önünde bulundurulması gereken, Şamuha'dan hemen önce geçen Sarissa'nın Sivas'ın yaklaşık 50 km. güneyindeki Kuşaklı'da lokalize ediliyor⁶⁸ olmasıdır. Şamuha'dan sonra geçen Hanhana'nın İ-nandık'ta lokalize edilmek istenmesi⁶⁹ de bu bağlamda gözden ırak tutulmamalıdır. Bu iki nokta bilhassa, aşağıda değineceğimiz, Şamuha'nın Yukarı Kızılırmak boylarında mı, yoksa Yukarı Fırat boylarında mı aranması gerektiği tartışması açısından önemlidir.

Tanrılara kurban sunulan şehirlerin sıralandığı AN.TAH.SUM^{SAR} bayramına ait bir metinde Şamuha'nın da geçtiği paragraftaki şehirler şu şekilde sıralanır⁷⁰: Pittiyariga, Arziya, Hassigasnawanta, Şamuha, Zarpinuwa, Kanés, Ussuna, Harziuna, Sallapa, Salatiwar, Tapulga.

Bunların yanı sıra Şamuha'nın tanrıları ya da Şamuha Fırtına Tanrısı'nın, diğer şehirlerin tanrıları ya da Fırtına Tanrıları ile birlikte geçtiği metinlerde⁷¹ genellikle Şamuha'nın yanında geçen şehirler olarak Hurma, Sarissa, Ankuwa, Sapinuwa ve Lihzina göze çarpar. Burada tanrı isimleri söz konusu olduğundan, sadece şehirleri belirtmekle yetinip, lokalizasyon açısından bir destek arama yoluna gitmiyoruz.

Şimdiye kadar Şamuha şehrinin lokalizasyonu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bunların birkaçı doğrudan doğruya bu şehirle ilgili iken, geri kalanı genel olarak Hitit coğrafyası ya da belli bir yönüyle Hitit coğrafyasını ele alan çalışmalardır. Yapılan lokalizasyon denemeleri, yol gösterebilecek belgelerin yeniden yapılan yorumları ve yeni belgelerin ortaya konmasıyla değişik yönlerde olmuştur. Şehrin lokalizasyonuna yardımcı olabilecek metinlerin ve var olan metinlerdeki bilgilerin yetersiz olması hala kesin bir lokalizasyonu engellemektedir. Şamuha'nın yeri ile ilgili

⁶⁸ G.Wilhelm, "Die Tontafelfunde der 2.Ausgrabungskampagne 1994 in Kuşaklı," MDOG 127 (1995), s.37 vd.; A.Müller-Karpe, "Untersuchungen in Kuşaklı 1992-94," MDOG 127 (1995), s.22.

⁶⁹ S.Alp, "Hitit Kenti Hanhana'nın Yeri," Belleten 164 (1977) s.649 vd. Bununla birlikte bibliyografya için bak. G.F.Del Monte, Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte, Supplement, Wiesbaden 1992, s.25.

⁷⁰ KBo IV 13 I 36-41.

⁷¹ KBo I 1 ay.41-43 (=KBo I 2=KUB III 17), 48-49; KBo IV 10 öy.53; KBo V 3 I 41-46; V 9 IV 4-7; KBo VI 28 ay.33; KUB XIV 13 öy.1-16; KUB XIX 50 IV 4, 15-17; KUB XXI 1 IV 5-7, 15-18; KUB XXIII 77a öy. 6-7.

fikir ileri süren araştırmacılar kesin bir sonuca varamamakta ve hatta zaman içinde görüş değiştirenler bile olmaktadır.

Genel olarak Şamuha'nın lokalizasyon denemeleri iki bölgede yoğunlaşmıştır. Biz bu şehrin ulaşımaya elverişli bir nehirle kesinlikle ilgili olduğunu, yani böyle bir nehrin kıyısında yer aldığını biliyoruz. Buna göre şehrin lokalizasyon denemelerinde Fırat ve Kızılırmak öncelikle ele alınmıştır. Bu ırmaklarla ilgili olarak, Fırat'ın Malatya civarı ve Malatya'nın yukarı kısmı⁷²; Kızılırmak'ın da yukarı havzası⁷³ göz önünde bulundurulmuştur. Farklı olarak bir de Kızılırmak'ın orta kesimleri (Kırşehir)⁷⁴ öne sürülmüştür

Bu görüşlerden, Şamuha'nın Malatya civarında Fırat nehri üzerinde yerleştirilmesini, yukarıda şehrin lokalizasyonuna ilişkin fikir verebileceğini belirttiğimiz metinlerdeki bazı hususlar dolayısıyla, ikinci olarak belirtilen ihtimalden sonra düşünmek gerekecektir. Şamuha'nın Yukarı Ülke ile olan kesin ilişkisi, hatta buranın belki de idare merkezi olabileceğine ilişkin yorum öncelikle hatırlanmalıdır. Bunun yanında Şamuha'nın I.Şuppiluliuma'nın Anadolu'nun kuzey ve kuzeydoğusu yönündeki seferlerinde üs olabileceğine dair belgelerden edinilen bilgiler de göz önünde bulundurulmalıdır. Şamuha'nın Kırşehir'de lokalizasyonu ise yine yukarıda değinilen noktalar ve üzerinde durduğumuz metinler göz önünde bulundurulduğunda zayıf bir teklif olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷² E.Bilgiç, "Die Ortsnamen der 'kappadokischen' Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens," AfO XV(1945-51), s.24-28; S.Alp, "Die Lage von Şamuha," *Anatolia I*(1956), s.77 vd.; H.G.Güterbock, "The North-Central Area of Hittite Anatolia," *JNES XX*(1961), s.96; H.J.Houwink ten Cate, *The Records of the Early Hittite Empire (c.1450-1380)*, Leiden 1970, s.62, n.31; H.Z.Koşay, "Hitit Tapınağı Şamuha Nerededir?," *Belleten XXXVI*(1972), s.463 vd.; A.Ünal, *Hattuşili III*, TH 3/1, 1974, s.210; Lebrun, a.g.e., s.3 vd.

⁷³ Garstang-Gurney, a.g.e., s.32 vd.; A.Goetze, *JCS XIV*(1960), s.46 vd.; M.Forlanini, "Appunti di Geografia Etea," *SM I*(1979), s.180 vd.; ASVOA 4.3(1986)Tav.XVI 2.

⁷⁴ F.Cornelius, "Geographie des Hethiterreiches," *Or.XXVII*(1958), s.374,378,388; "Zur hethitischen Geographie: die Nachbarn des Hethiterreiches," *RHA XVI*(1958), s.3; "Der Text des Hattusilis III, geographisch erläutert," *RHA XVII*(1959), s.110; "Zur Geographie der Hethiter," *Bi.Or.XVII*(1961), s.216; "Zur hethitischen Landeskunde-Ergebnisse der 2.w.Esch.Expedition 1962," *Bi.Or. XXI*(1964), s.14; "Neue Arbeiten zur Hethitischen Geographie," *Anatolica I*(1967), s.73; *Geschichte der Hethiter*, Darmstadt 1973, s.12.

Şamuha'nın lokalizasyonuna ilişkin ipuçları veren çivi yazılı belgeler ve buraya kadar üzerinde durduğumuz hususlar topluca göz önüne alındığında bu şehri Yukarı Kızılırmak havzasında aramak isteyenlerin görüşünün daha ağırlık kazandığını söylemek kolaylaşmaktadır. Şamuha şehri, genellikle Hatti'nin kuzeydoğusuna yerleştirilen Yukarı Ülke'nin bir şehri olarak, Yukarı Kızılırmak boyunda olmalıdır. Nehrin bu kısmı, KUB XXXI 79'da konu edile nehir ulaşımına da uygundur.